

Zenon Guldon, Lech Stępkowski

"Pińczów i jego szkoły w dziejach",
pod red. Jerzego Wyrozumskiego,
Warszawa-Kraków 1979 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 13, 485-487

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIN CZÓW I JEGO SZKOŁY W DZIE-
JACH, praca zbiorowa pod redakcją Je-
rzego Wyrozumskiego, „Zeszyty Nauko-
we Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Pra-
ce Historyczne, z. 62, Warszawa—Kra-
ków 1979, ss. 340.

Omawiana praca dzieli się na trzy
zasadnicze części, z których pierwsza
poświęcona jest dziejom miasta, druga
omawia historię szkolnictwa pińczow-
skiego, natomiast w trzeciej zamieszczo-
no kilka interesujących wspomnień piń-
czowian.

Część pierwszą omawianej książki
otwiera zarys dziejów miasta do końca
XVIII w. pióra Jana Mariana Małeckie-
go, oparty na dość bogatej bazie źródło-
wej i wyczerpująco wykorzystanej lite-
raturze przedmiotu (s. 11—42). Okres
największego rozkwitu Pińczowa nastą-
pił w XVI i pierwszej połowie XVII w.,
kiedy to miasto zapisało się na trwałe
w dziejach ogólnopolskich, już u współ-
czesnych zyskując miano sarmackich
Aten. W ścisłym związku z polityką
miejską właścicieli i rozwojem reforma-
cji pozostawał fakt licznego osiedlania
się na terenie Pińczowa przedstawicieli
różnych grup etnicznych: Niemców, Wło-
chów, Żydów, a zwłaszcza Szkotów
i Anglików. Tych ostatnich spotykamy
dość często na jarmarkach gdańskich,
lwowskich, rzeszowskich, krakowskich
czy nawet wrocławskich¹. Wydany osta-

tnio przez nas rejestr Szkotów i Angli-
ków w Koronie z 1651 r. nie pozwala
niestety na ścisłe oszacowanie wielko-
ści kolonii szkockiej w Pińczowie. Po-
datek zbierany wtedy w całej Koronie
od byłych poddanych króla angielskiego
opłaciły tu dwie rodziny, w tym jed-
na deklarująca się być zubożałą, a jeden
kupiec szkocki z Pińczowa uchwycony
został we Lwowie, gdzie bawił prawdo-
podobnie w celach handlowych². Autor
zamieszcza sporo danych o osadnictwie
żydowskim w Pińczowie, otaczanym
opieką przez właścicieli miasta. Fakt
ten w połączeniu z danymi o sporej li-
czebności i aktywności grupy szkockiej
i angielskiej potwierdza hipotezę o du-
żej roli, jaką spełniał w życiu miasta
handel.

Przełom w rozwoju Pińczowa stano-
wiły wojny z połowy XVII w., niewiele
jednak można powiedzieć o rozmiarach
zniszczeń wojennych i ich trwałości oraz
o tempie i kierunkach odbudowy gospo-
darki osady w drugiej połowie XVII w.
Skądinąd wiadomo jest o emigracji piń-
czowian w czasie najazdu szwedzkiego
na Śląsk³. Zgodzić się jednak trzeba

---

¹ *Sigillat do historii Żydów w Polsce (1660—1668)*, wyd. J. Morgensztern, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego”, nr 67, 1968, nr 232; *Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincji Śląskiej*, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1860, s. 289 i szereg innych.

² Z. Guldon, L. Stępkowski *Szkoci i Anglicy w Koronie w połowie XVII w.*, „Kieleckie Studia Historyczne”, Kielce 1977, s. 56 i 61.

³ *Wiadomości do dziejów polskich...*, s. 339, gdzie mowa jest o schronieniu się w Sko-

---

¹ Zob. np.: M. Bałaban *Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku*, Lwów 1906, s. 370; *Akta radzieckie rzeszowskie 1591—1634*, wyd. A. Przyboś, Wrocław 1957, nr 187—192; *Regesty dokumentów z Metryki Koronnej*

z Autorem, że Pińczów nie był po wojnach zbyt wyludniony — w 1674 r. pogłównie w mieście opłacało 1275 osób (s. 36). Uwzględniając fakt, że od pogłównego zwolnione były dzieci do lat 10 oraz starcy i żebracy, a także biorąc pod uwagę, iż część podatników uchylała się od opłaty wymienionego podatku, liczbę mieszkańców miasta szacować można na około 2500 osób. O szybkim tempie odbudowy gospodarczej w drugiej połowie XVII w. może świadczyć fakt wzrostu liczby przystępujących do komunii wielkanocnej z 3126 osób w 1664 r. do około 7370 osób w całej parafii pińczowskiej w 1699 r.⁴

W drugiej połowie XVIII w. w Pińczowie według spisu diecezji krakowskiej z 1787 r. zamieszkiwało 3105 osób⁵, co stawia go po Krakowie, Kazimierzu koło Krakowa i Lublinie w rzędzie największych miast Małopolski Zachodniej (s. 40). Na szczególną uwagę zasługują inne dane źródłowe, dotyczące ludności żydowskiej. Kahał pińczowski w 1748 r. miał liczyć prawie 5000 Żydów, w 1765 r. — 2862 osoby i wreszcie w 1787 r. — 1897 osób⁶. Dane te wymagają jednak szczególnej krytyki.

Obszerne informacje o stanie miasta w drugiej połowie XVIII w. zawierają nie wykorzystane przez Autora inwentarze klucza pińczowskiego z 1769⁷ i 1798 r.⁸ Stan zabudowy mieszkaniowej Pińczowie 12 mieszczan i 3 duchownych z Pińczowa.

⁴ E. Wiśniowski *Prepozytura wsińska do schyłku XVIII w. Materiały do struktury organizacyjnej*, Lublin 1976, r. 64.

⁵ *Spis ludności diecezji krakowskiej z r. 1787*, wyd. J. Kleczyński, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. VII, 1894, s. 323. Ostatnio spis ten powtórnie został wydany przez B. Kumora: *Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. XXXV—XXXVII, 1978, s. 255—283, 349—369, 361—400.

⁶ E. Wiśniowski, op. cit., s. 66.

⁷ *Inwentarz Pińczowa z 1769 r.*, wyd. R. Guldon, Kielce 1974.

⁸ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach, Archiwum Ordynacji Myszkowskich, sygn. 484.

czowa w 1769 r. zawiera poniższe zestawienie.

Ulica	Domy katolickie	Domy żydowskie	Puste place
Rynek	17	19	1
Krakowska	—	22	2
Młyńska	23	10	7
Pałeczka	10	—	14
Zaratuszna	5	—	—
Jędrzejowska	10	—	24
Nowy Świat	19	—	36
Ptasza	19	—	9
Zamkowa	14	—	10
3 ulice zarynkowe	3	71	—
Mirów	74	33	—
Razem	194	155	103

W mieście istniało wtedy 6 cechów rzemieślniczych, a mianowicie: szynkowny (stolarze, bednarze, powroźnicy, rymarze, kramarze, siodlarze, stelmachowie, garncarze, szklarze i grzebieńnicy), kuśnierski, tkacki (knapski), kowalski ze ślusarzami oraz krawiecki z sukiennikami. Inwentarz poświadcza też sporą rolę, jaką w dalszym ciągu w życiu osady odgrywał handel. Dochody z tego tytułu stanowią obok czynszów z domów i placów najpoważniejszą część zysków właścicieli miasta. Szereg wzmianek potwierdza ożywiony handel żelazem, solą i winem. W handlu tym dokładnie określone były kompetencje ludności katolickiej i żydowskiej. Niewielkie, a w każdym razie nie najważniejsze znaczenie miało wtedy kamieniarstwo. Dzierżawa „gór kamiennych” przynosiła zaledwie 130 złp⁹.

W sumie opracowany przez Małeckiego rozdział znacznie poszerza naszą wiedzę o dziejach miasta, ukazując je na szerokim tle porównawczym.

GORZEJ natomiast przedstawiają się opracowane przez Jana Naumiuka, Franciszkę Jezierską i Maksymiliana Oparę rozdziały omawiające dzieje miasta w

⁹ *Inwentarz Pińczowa z 1769 r.*, s. 42 n.

XIX—XX w. (s. 43—65). Autorzy praktycznie nie wykorzystali tu bogatego materiału archiwalnego oraz w niewystarczającym zakresie drukowany materiał statystyczny. O dziejach miasta w pierwszej połowie XIX w. szereg informacji znajdujemy w ostatnio wydanej pracy Stanisława Marcinkowskiego¹⁰. Lapsusem jest potraktowanie wydanego w latach 1604—1613 *Wizerunku łaźnie pińczowskiej* (s. 24—25) jako aktualnego dla XIX w. (s. 45).

Część poświęconą dziejom szkół pińczowskich otwierają rozdziały opracowane przez Henryka Barycza i Leszka Hajdukiewicza (s. 69—160). Stanowią one przedruk, w jednym przypadku rozszerzony i uzupełniony, wcześniej opublikowanych artykułów¹¹. Pozostałe rozdziały zawierają sporo nowego materiału o historii gimnazjum pińczowskiego w XX w. (s. 161—264). Istotną wartość źródłową mają zamieszczone na końcu pracy wspomnienia (s. 267—336).

Podsumowując powyższe stwierdzić można, że omawiana praca poszerza znacznie naszą wiedzę o stanie miasta i szkół pińczowskich w okresie przedrozbiorowym. Dalszych badań wymaga natomiast historia miasta w XIX—XX w., przedstawiona w sposób fragmentaryczny.

Zenon Guldon, Lech Stępkowski

IŁŻA. MONOGRAFIA ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO MIASTA, praca zbiorowa pod redakcją Józefa Szymańskiego i Stefana Witkowskiego, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. XVI, z. 3, Radom 1979, ss. 80.

Wyniki dotychczasowych badań nad dziejami Iłży podsumowane były w popularnej broszurze M. Borkowskiego i S. Wysockiego, wydanej w 1937 r.¹ Z prac powojennych istotne znaczenie mają: rozprawa J. Tylki, stanowiąca monografię geograficzno-gospodarczą miasta² oraz zbiorowe studium historyczno-urbanistyczne Iłży³. Omawiana praca stanowi pierwszą próbę naukowego ujęcia dziejów Iłży. Dodajmy próbę niezwykle ambitną, gdyż spojrzenie na dzieje osady o charakterze miejskim z wielu punktów widzenia, jakie narzuca ujęcie monograficzne, przy braku wcześniejszych badań szczegółowych wydaje się trudne. Trzeba też zwrócić uwagę czytelnika na jeszcze jedną okoliczność towarzyszącą powstaniu tego opracowania: jest ono rezultatem współpracy pracowników nauki oraz amatorów, miłośników dziejów i zabytków Iłży. Stąd nasza ocena opracowania dziejów Iłży może stanowić przyczynek do trwającej ciągle dyskusji nad praktyczną realizacją idei regionalizmu⁴.

Monografia Iłży jest dziełem ośmiu autorów i składa się z siedmiu rozdziałów. W pierwszym J. Bartosik przedstawia środowisko geograficzne Iłży

¹⁰ S. Marcinkowski *Miasta Kielecczyzny. Przemiany społeczno-gospodarcze 1815—1869*, Warszawa—Kraków 1980.

¹¹ H. Barycz *W najstarszym ośrodku szkolnym różnowierstwa polskiego (Powstanie, wzrost i upadek gimnazjum w Pińczowie)*, [w:] *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960, s. 381—400; L. Hajdukiewicz *Szkoły pińczowskie w latach 1586—1914*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, R. II, 1959, nr 2, s. 95—149.

¹ M. Borkowski, S. Wysocki, *Iłża, Starchowice 1937*.

² J. Tylko *Iłża*, [w:] *Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast*, Warszawa 1957, s. 63—113.

³ *Iłża. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania miasta*, oprac. T. Lalik, W. Kalinowski i K. Kowalska, Warszawa 1958 (maszynopis w PKZ Warszawa).

⁴ Szerzej zob. J. Topolski *Badania nad dziejami miast w Polsce*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. VI, 1966, z. 11, s. 5—24.